

Ганна Спіцина

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.11.2025.02>
UDC 343.98 (477)

Ганна Спіцина,

доктор юридичних наук, професор,
перший заступник директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9131-0642>,
e-mail: spitsyna_hanna@ukr.net

Юрій Ковальов,

кандидат юридичних наук,
докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9159-4499>,
e-mail: koval.98819@gmail.com

Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою

Юрій Ковальов

Залежно від способу вчинення правопорушення, характеру предмета контрабанди, а також інших чинників (час, місце, знаряддя, особливості суб'єкта), форми спеціальних знань відрізняються як за змістом, так і за функціональним навантаженням. Відсутність комплексних напрацювань у межах цієї проблематики, актуалізує завдання щодо визначення типових форм спеціальних знань. Мета статті – визначити й узагальнити типові форми застосування спеціальних знань, що реалізуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. З'ясовано, що форми використання спеціальних знань під час розслідування контрабандних кримінальних правопорушень залежать від змісту злочинної діяльності, властивостей об'єкта контрабанди, способів його переміщення, залучених технічних засобів та інших обставин. Вони охоплюють процесуальні, непроцесуальні та змішані форми, які можуть мати як доказове, так і орієнтуюче значення. Наголошено, що раціональне застосування спеціальних знань у відповідній формі істотно впливає на якість досудового розслідування, повноту встановлення обставин учинення кримінального правопорушення та формування належної доказової бази. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: протидія злочинності, досудове розслідування, контрабанда, спеціальні знання, судова експертиза, висновок експерта, висновок спеціаліста.

Постановка наукової проблеми. У сучасних умовах пріоритетною сферою діяльності органів безпеки залишається боротьба з контрабандними проявами та подоланням корупційних зловживань у процесі митного контролю та адміністрування митних платежів. З огляду на воєнний стан в Україні, ця проблема набула виняткової ваги, адже економічна стабільність держави, що перебуває у стані збройної агресії, наряду залежить від ефективності захисту її фінансово-господарського потенціалу.

Забезпечення економічної безпеки держави передбачає активне виявлення й припинення протиправної діяльності в митній сфері, зокрема ліквідацію каналів нелегального переміщення товарів, зниження рівня корупційних ризиків та протидію діям, що порушують засадничі принципи безпеки громадян. Особливу загрозу становлять

FUNDING

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

DISCLAIMER

The funder had no role in the study design, data collection and analysis, decision to publish, or preparation of the manuscript.

CONTRIBUTORS

The authors contributed solely to the intellectual discussion underlying this paper, case-law exploration, writing and editing, and accept responsibility for the content and interpretation.

DECLARATION OF COMPETING INTEREST

The authors declare that they have no conflict of interest.

Hanna SPITSYNA,
Yurii KOVALEV,

**FORMS OF SPECIFIC
EXPERTISE USE DURING
INVESTIGATION OF
CRIMINAL OFFENSES
RELATED TO SMUGGLING**

In a joint article with Yuriy Kovalev, we consider the forms of using specific expertise during investigation of criminal offenses related to smuggling. Depending on the method of committing offense, object nature of smuggling, as well as other factors (time, place, instrument, characteristics of the subject), forms of specific expertise differ both in content and functional load. The lack of comprehensive developments within this issue makes the task of determining typical forms of specific expertise relevant. The purpose of this article is to identify and generalize typical forms of using special knowledge that are implemented during investigation of criminal offenses related to smuggling. It was found that the forms of using specific expertise during investigation of smuggling criminal offenses depend on the content of the criminal activity, the properties of the object of smuggling, methods of its movement, technical means involved and other circumstances. They include procedural, non-procedural and mixed forms that can have both evidentiary and indicative value. It is emphasized that rational application of specific expertise in an appropriate form significantly affects the quality of the pre-trial investigation, completeness of establishing circumstances of criminal offense commission and formation of an adequate evidence base.

Keywords: crime prevention, pre-trial investigation, smuggling, specific expertise, forensic science, forensic expert conclusion, specialist conclusion.

спроби незаконного переміщення предметів, що можуть завдати шкоди життю та здоров'ю населення або мати стратегічне значення — таких як зброя, вибухові речовини, радіоактивні компоненти, наркотики, спиртні напої та тютюнова продукція.

Окрему категорію суспільно небезпечних діянь становить контрабанда об'єктів історико-культурної цінності. В умовах збройного конфлікту підвищується ризик втрати національної спадщини, що вимагає від правоохоронних і митних структур оперативного та цілеспрямованого реагування для попередження її незаконного вивезення та забезпечення її збереження.

Профілактика й ефективне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним переміщенням культурних цінностей, зброї, спеціальних технічних засобів збору інформації, дорожніх лісоматеріалів та інших стратегічно важливих об'єктів, потребує впровадження цілісного комплексу криміналістичних і правових засобів. У цьому контексті наш науковий інтерес зосереджений на дослідженні правозастосовних механізмів протидії таким злочинам, з особливим акцентом на інструментарії, що забезпечує належний рівень доказування та використання спеціальних знань у різних формах. Відтак, важливим завданням на сьогодні є визначення всіх форм, застосування яких є апробованим під час розслідування.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання протидії контрабанді, особливості її розслідування, а також використання спеціальних знань під час розслідування та судового розгляду неодноразово ставали об'єктом дослідницького інтересу з боку українських науковців. Серед авторів, які в різний час робили вагомий внесок у розвиток цієї проблематики, можна згадати таких дослідників, як А. Ю. Буга, І. В. Гора, Л. Ю. Капітанчук, О. С. Кофанова, Х. М. Колодрас, О. В. Кузнецова, Р. В. Малюга, А. М. Падалка, А. М. Полях, І. Л. Рудницький, А. В. Свінцицький, В. В. Топчий, Я. В. Фурман, В. М. Шевчук та інші.

Так, у праці В. М. Шевчука, оприлюдненій ще у 2002 році, обґрунтовано, що судові експертизи, призначувані у справах про контрабанду, мають характерні структурні комплекси. Автор пропонує класифікацію таких комплексів відповідно до категорій кримінальних проваджень, що, на його думку, підвищує ефективність залучення експертного потенціалу у межах кримінального провадження¹.

Я. В. Фурман у 2014 році звернув увагу на специфіку використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину. Він вказував, що для ідентифікації предметів антикваріату та творів мистецтва доцільно залучати не лише мистецтвознавців і музейних працівників, а й інших фахівців — приватних колекціонерів, працівників антикварних крамниць, представників духовенства та інших осіб із відповідною компетентністю у цій сфері². Р. В. Малюга у тому ж році провів поглиблений аналіз залучення спеціальних знань при розслідуванні правопорушень, пов'язаних із контрабандою наркотичних засобів і психотропних речовин, а також із поширенням фальсифікованих медикаментів³.

Пізніше, у 2020 році, А. Ю. Буга наголосив на важливості участі спеціалістів у кримінальних провадженнях, що стосуються незаконного обігу лікарських засобів, підкресливши їхнє значення для з'ясування ключових фактів справи⁴. У дослідженні І. Л. Рудницького (2020 р.) розглянуто актуальну проблему підвищення ефективності діяльності оперативних і слідчих підрозділів Служби безпеки України у протидії контрабанді наркотичних речовин, що здійснюється організованими злочинними угрупованнями. Автор не лише аналізує наявні методи виявлення й припинення

¹ Шевчук В. Використання спеціальних знань під час розслідування контрабанди: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Академії митної служби України*. 2002. №2 (14). С. 30-31.

² Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 22 с.

³ Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 273 с.

⁴ Буга А. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів : дис. ... д-ра філософії:081.Одеса, 2020. 258 с.

**FORMEN DES
EINSATZES SPEZIELLER
FACHKENNTNISSE
BEI DER ERMITTLUNG
VON STRAFATTEN IM
ZUSAMMENHANG MIT
SCHMUGGEL**

Abhängig von Tatart, Schmuggelgüter-Charakter und weiteren Faktoren (Zeit, Ort, Mittel, Tätermerkmale) unterscheiden sich Formen spezieller Fachkenntnisse in Inhalt und Funktion. Das Fehlen umfassender Darstellungen in diesem Bereich macht die Bestimmung typischer Formen solcher Kenntnisse erforderlich. Ziel des Artikels ist die Bestimmung und Systematisierung typischer Formen des Einsatzes spezieller Fachkenntnisse bei der Ermittlung schmuggelbezogener Straftaten. Es wird festgestellt, dass diese Formen von den Merkmalen der kriminellen Handlung, den Eigenschaften des Schmuggelobjekts, den Transportmethoden, den technischen Hilfsmitteln und anderen Umständen abhängen. Sie umfassen prozessuale, außerprozessuale und gemischte Formen mit beweis- oder orientierungsleitender Funktion. Es wird betont, dass der rationale Einsatz spezialisierten Wissens in der jeweils geeigneten Form die Qualität der Voruntersuchung, die Vollständigkeit der Tatsachenermittlung und die Bildung einer soliden Beweisbasis entscheidend beeinflusst. Perspektiven weiterer Forschung werden umrissen.

Schlüsselwörter:
Kriminalitätsbekämpfung,
Voruntersuchung, Schmuggel,
Spezielle Fachkenntnisse,
Forensische Expertise, Gutachten,
Expert:innen-Schluss.

Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою

такого роду злочинної діяльності, а й обґрунтовує потребу в системному удосконаленні оперативно-розшукової практики, зокрема в аспекті виявлення та руйнування структур організованої наркозлочинності, визначив апробовані підходи до розслідування таких злочинів⁵.

У дисертаційному дослідженні О. В. Заверховського (2020 р.) проведено системний аналіз криміналістичних аспектів протидії контрабанді, що дозволило не лише розробити детальну структуру криміналістичної характеристики цього виду злочину, а й запропонувати практичні підходи до удосконалення методики його розслідування. Окрема увага в дисертації приділена проблематиці призначення експертиз у провадженнях про контрабанду. Автор обґрунтовано зазначає, що вибір експерта і виду експертного дослідження має залежати від характеру предмета правопорушення⁶.

Таким чином, хоча в науковому дискурсі періодично з'являються розвідки, що мають своїм самостійним предметом окремі аспекти застосування спеціальних знань у сфері розслідування контрабандних злочинів, загальна характеристика типових форм (притаманних саме цим кримінальним правопорушенням) залишається фрагментарною.

Мета статті – визначити й узагальнити типові форми застосування спеціальних знань, що реалізуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою.

Викладення основного матеріалу дослідження. Питання форм застосування спеціальних знань у кримінальному процесі розглядається як спосіб фіксації результатів професійної діяльності осіб, які володіють такими знаннями, що, у свою чергу, визначається метою їх залучення, характером процесуальної ситуації та статусом суб'єкта, який ці знання застосовує⁷.

На нормативному рівні не закріплено ані поняття спеціальних знань, ані форм, у яких їх може бути застосовано, відтак це створює підґрунтя для наукових дискусій, полеміки тощо. Розвиток форм застосування спеціальних знань у кримінальному процесі є результатом багаторічної еволюції наукових підходів і практичних трансформацій. Як влучно відзначив Є. Д. Лук'янчиков, спочатку спеціальні знання асоціювалися переважно з єдиною, універсальною формою – судовою експертизою. Однак з часом сформувався більш складний і диференційований підхід, що передбачає поділ форм залежно від того, чи передбачені вони кримінальним процесуальним законом, чи мають вони доказове значення, хто саме є суб'єктом їх реалізації та інших суттєвих ознак⁸.

Зосереджуючись на розумінні поняття «форма», О. М. Шрамко запропонував трактувати їх як зовнішнє вираження їх сутності, що проявляється у практичному аспекті під час розслідування злочинів, спираючись при цьому на етимологічне тлумачення терміну «форма»⁹. Проте, на наш погляд, автор дещо звужує обсяг цього поняття, акцентуючи увагу виключно на досудовому етапі їх реалізації. Насправді ж, спеціальні знання активно використовуються також і в судовій стадії розгляду кримінальної справи.

⁵ Рудницький І. Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... д-ра філософ: 081 Право. Львів, 2020. 250 с.

⁶ Заверховський О. В. Криміналістична характеристика контрабанди та її значення для правозастосовчої діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 230 с.

⁷ Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.

⁸ Лук'янчиков Є. Д. Форми використання спеціальних знань за новим КПК України. Київ : КП, 2014. С. 206–207.

⁹ Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... докт. філософії. 081 Право. Київ, 2021. С. 86.

Hanna Spitsyna,
Yurii Kovalov

**FORMES D'UTILISATION
DES CONNAISSANCES
SPÉCIALISÉES DANS
LES ENQUÊTES SUR LES
INFRACTIONS PÉNALES LIÉES
À LA CONTREBANDE**

En fonction de la méthode utilisée pour commettre l'infraction, de la nature des marchandises de contrebande, ainsi que d'autres facteurs (temps, lieu, outils, caractéristiques du sujet), les formes de connaissances spécialisées diffèrent à la fois en termes de contenu et de charge fonctionnelle. L'absence de développements globaux dans ce domaine rend pertinente la tâche de définir des formes typiques de connaissances spécialisées. L'objectif de cet article est de définir et de résumer les formes typiques d'application des connaissances spécialisées utilisées au cours des enquêtes sur les infractions pénales liées à la contrebande. Il est établi que les formes d'utilisation des connaissances spécialisées dans le cadre des enquêtes sur les infractions pénales liées à la contrebande dépendent du contenu de l'activité criminelle, des propriétés de l'objet de contrebande, des méthodes de son déplacement, des moyens techniques utilisés et d'autres circonstances. Il s'agit de formes procédurales, non procédurales et mixtes, qui peuvent avoir une valeur probante et une valeur d'orientation. L'accent est mis sur le fait que l'utilisation rationnelle des connaissances spécialisées sous la forme appropriée affecte de manière significative la qualité de l'enquête préliminaire, l'exhaustivité de l'établissement des circonstances d'une infraction pénale et la formation d'une base de preuves appropriée. Les perspectives de recherche future sont esquissées.

Mots-clés : prévention de la criminalité, enquête préliminaire, contrebande, connaissances spéciales, analyse scientifique, avis d'expert, conclusion de spécialiste.

О. В. Гайдар подає визначення форми спеціальних знань як способу їх реалізації у межах конкретної діяльності експерта, спеціаліста або іншого фахівця. Вона розглядає форму як зовнішнє втілення компетентності та професійної обізнаності таких осіб, що проявляється через різні прийоми, методики та процедури¹⁰.

В. О. Усатий на підставі врахування наведених підходів, вказує, що у науковому обігу паралельно використовуються два поняття — «форма» і «спосіб» застосування спеціальних знань. Якщо термін «спосіб» відображає сукупність прийомів, дій чи технік, необхідних для досягнення певного результату, то «форма» передбачає більш комплексне поняття — вона охоплює структурну організацію і зовнішнє відображення реалізованого змісту. Інакше кажучи, спосіб є змістовним наповненням форми, тоді як форма — це рамка, у межах якої цей зміст виявляється. Таким чином, відповідно до позиції вченого, форма — це спосіб, який набув конкретного зовнішнього прояву, зумовленого низкою процесуальних, організаційних і суб'єктивних чинників¹¹. Підтримуючи такий підхід, слід зауважити, що певна дискусійність присутня і в контексті виокремлення форм застосування спеціальних знань.

В. Г. Гончаренко пропонує класифікувати форми застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні, орієнтуючись на критерій суб'єктної належності, тобто залежно від того, хто саме уповноважений реалізовувати такі знання. У межах цього підходу автор виділяє три основні групи форм:

1. Форми, що застосовуються слідчим — йдеться про випадки, коли спеціальні знання використовуються безпосередньо суб'єктом досудового розслідування у межах виконання своїх процесуальних повноважень (наприклад, при аналізі документів, оцінці слідів тощо);

2. Форми, реалізовані фахівцем (спеціалістом) — коли до участі у кримінальному провадженні залучаються обізнані особи з відповідною компетенцією для надання консультацій, допомоги у проведенні слідчих дій або інтерпретації технічних/наукових аспектів;

3. Форми, що використовуються експертом — у цьому випадку спеціальні знання реалізуються через проведення судових експертиз, результати яких оформлюються у вигляді письмового висновку й мають доказове значення¹². Такий підхід дозволяє систематизувати форми використання спеціальних знань залежно від ролі учасника процесу та ступеня їхнього впливу на доказування.

Стосовно класифікації форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі, доречно навести позицію І. І. Когутича, який наголошує на відсутності єдиної загальновизначеної класифікаційної моделі. Науковець пропонує дотримуватися базового поділу на процесуальні та непроцесуальні форми. До процесуальних форм, відповідно до позиції вченого належать:

- самостійне застосування спеціальних знань уповноваженими суб'єктами (слідчими, прокурорами, суддями) під час оцінки та аналізу доказів;
- участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях з метою технічного чи наукового забезпечення;
- призначення судових експертиз як способу здобуття доказової інформації.

У межах непроцесуальних форм вчений виділяє:

- 1) консультації та довідки, надані у письмовій або усній формі;
- 2) проведення ревізій, аудитів та інших попередніх досліджень;
- 3) використання спеціальних знань в ОРД, зокрема під час оперативних перевірок;
- 4) інформація з криміналістичних обліків (у вигляді довідок);

¹⁰ Гайдар О. В. Використання спеціальних знань під час розслідування таємного викрадення чужого майна : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків : Факт, 2023. С. 169.

¹¹ Усатий В. О. Форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2025. № 1 (108). Ч. 1. С. 419.

¹² Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. Киев : Вища шк., 1980. С. 112-113.

**FORMY WYKORZYSTANIA
WIEDZY SPECJALISTYCZNEJ W
DOCHODZENIU PRZESTĘPSTW
KRIMINALNYCH
ZWIĄZANYCH Z PRZEMYTEM**

W zależności od sposobu popełnienia przestępstwa, charakteru przemycań towarów, a także innych czynników (czas, miejsce, środki, cechy podmiotu), formy specjalistycznej wiedzy różnią się zarówno pod względem treści, jak i obciążenia funkcjonalnego. Brak kompleksowych opracowań w tej dziedzinie sprawia, że zadanie zdefiniowania typowych form wiedzy specjalistycznej jest istotne. Celem artykułu jest zdefiniowanie i podsumowanie typowych form zastosowania wiedzy specjalistycznej wykorzystywanej w toku ścigania przestępstw związanych z przemytem. Ustalono, że formy wykorzystania wiedzy specjalistycznej w dochodzeniu w sprawie przestępstw związanych z przemytem zależą od treści działalności przestępczej, właściwości przemycanego przedmiotu, metod jego przemieszczania, zaangażowanych środków technicznych i innych okoliczności. Obejmują one formy proceduralne, nieproceduralne i mieszane, które mogą mieć zarówno wartość dowodową, jak i orientacyjną. Zauważa się, że racjonalne wykorzystanie specjalistycznej wiedzy w odpowiedniej formie znacząco wpływa na jakość postępowania przygotowawczego, kompletność ustalenia okoliczności przestępstwa i stworzenie odpowiedniej bazy dowodowej. Nakreślono perspektywę dalszych badań.

Słowa kluczowe: przeciwdziałanie przestępczości, badanie przedprzestrzeniowe, przemyt, specjalna wiedza, wiedza sądowa, opinia ekspertów, opinia specjalisty.

Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою

5) створення психологічних чи суб'єктивних портретів правопорушників, у тому числі із застосуванням поліграфа. Водночас, під час проведення слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань можливе виключно у процесуальних формах, оскільки ці дії регламентовані КПК України. Непроцесуальні форми в цьому випадку є неприйнятними, адже відсутні правові підстави для їх застосування у рамках процесуальної діяльності. Крім того, форми використання спеціальних знань можуть бути поділені на основні та допоміжні, а також на традиційні (експертизи, участь спеціаліста) і нетрадиційні (надання висновку спеціаліста, участь у профайлінгу тощо)¹³.

М. В. Кривонос і В. С. Бондар запропонували класифікацію форм реалізації спеціальних знань у кримінальному провадженні, яка ґрунтується на розмежуванні їх за функціональним значенням. У межах цього підходу вчені виділяють процесуальні та допоміжні форми.

До процесуальних форм дослідники відносять:

1. Залучення експерта для проведення судової експертизи — коли спеціальні знання реалізуються у формі експертного висновку, який має доказове значення.

2. Залучення спеціаліста для надання консультацій чи технічної допомоги безпосередньо під час проведення слідчих (розшукових) або процесуальних дій — у таких випадках фахівцеві не здійснює дослідження, але забезпечує науково-технічний супровід.

У межах допоміжних форм М. В. Кривонос і В. С. Бондар виділяють участь осіб, чия спеціальна обізнаність необхідна не для аналізу доказів, а для забезпечення належної реалізації процесуальних процедур, зокрема:

1. Перекладача або сурдоперекладача — при участі у слідчих, негласних слідчих (розшукових) і судових діях, що передбачено статтями 29, 68, 224 та 376 КПК України;

2. Педагога — під час допитів і судових слухань за участі неповнолітніх або малолітніх осіб (ст. 226, ч. 8 ст. 228, ст. 230, 232 КПК України);

3. Психолога — для психологічного супроводу неповнолітніх, осіб із психоемоційними особливостями або вразливих свідків (ті ж самі процесуальні норми);

4. Лікаря — у випадках, коли необхідна оцінка фізичного або психічного стану особи в ході розслідування (ст. 226, 230, 232, ч. 1 ст. 238, ч. 2 ст. 241 КПК України)¹⁴. Ця класифікація, безсумнівно, базується не лише на формальних ознаках правового статусу учасника процесу, а й на функціональній ролі спеціаліста у вирішенні конкретних процесуальних завдань. Так, допоміжні форми, згідно з позицією авторів, не передбачають проведення окремих досліджень або надання експертних висновків, а спрямовані на забезпечення ефективності та легітимності самої процедури проведення процесуальних заходів.

Ознака процесуальної регламентації є однією з найпоширеніших підстав для класифікації форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Вона протягом понад півстоліття активно застосовується у вітчизняній криміналістичній науці й визнається ключовою у працях багатьох дослідників. Разом із тим, у науковому дискурсі існує альтернативна точка зору, яка критикує застосування терміна «непроцесуальна форма». Так, на думку Н. В. Тимофєєвої, основне застереження полягає не стільки у змісті поняття, скільки в його лексичному навантаженні: словосполучення може породжувати хибні асоціації з незаконними або недопустимими формами діяльності, які не передбачені нормами кримінального процесуального закону¹⁵. Попри це, більшість опонентів зазначеного підходу вказують на інше ключове заперечення: непроце-

¹³ Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2 (33). С. 112-123.

¹⁴ Кривонос М. В., Бондар В. С. Теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : монографія. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 44-46.

¹⁵ Тимофєєва Н. В. Використання спеціальних знань при розслідування злочинів проти безпеки виробництва : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С. 52.

суальні форми не мають правового підґрунтя у чинному КПК України, а відтак — не можуть бути джерелом доказів, що робить їх використання у межах доказування юридично вразливим і потенційно незаконним¹⁶. Погоджуємося, що непроцесуальні форми використання спеціальних знань можуть бути залучені під час розслідування кримінального правопорушення, зокрема на етапах підготовки, планування або орієнтування у слідчій ситуації. Однак варто підкреслити, що їх результати не мають самостійної доказової сили, доки не будуть відповідним чином процесуально оформлені. У зв'язку з цим на стороні обвинувачення лежить обов'язок вжити комплекс дій, спрямованих на легалізацію отриманої інформації, щоб у подальшому її можна було використовувати у межах кримінального провадження як належний і допустимий доказ. Зазначена правова необхідність обумовлена загальною вимогою кримінального процесу щодо процесуального порядку збирання та закріплення доказів. Інакше кажучи, навіть якщо отримана в непроцесуальній формі інформація є об'єктивною та достовірною, використати її у суді без належної легалізації неможливо, оскільки вона може бути визнана непроцесуальною за формою та недопустимою як доказ. Тому непроцесуальні результати (аналітичні висновки, довідки, попередні дослідження) мають бути підкріплені належними процесуальними діями — наприклад, шляхом призначення судової експертизи, допиту спеціаліста в установленому порядку або оформленням відповідних процесуальних документів¹⁷.

Отже, використання непроцесуальних форм спеціальних знань є допустимим, але лише як проміжний етап, що потребує обов'язкової подальшої процесуалізації для забезпечення юридичної сили зібраної інформації у кримінальному процесі.

Таким чином, хоча класифікація за критерієм процесуальної регламентації має глибоке історичне коріння та значне поширення в науці, її практичне застосування викликає певні суперечності, що потребують подальшого концептуального уточнення й нормативного доопрацювання.

У межах вивчення форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі В. В. Гриценко запропонував одну з найбільш деталізованих класифікацій, засновану на критеріях процесуального оформлення, суб'єктного складу, стадій кримінального провадження, доказового потенціалу та функціонального призначення. На його думку, за ступенем процесуального регулювання спеціальні знання реалізуються в трьох формах — процесуальній, непроцесуальній та змішаній. Прикладом останньої є довідково-консультаційна діяльність спеціаліста, яка може поєднувати як процесуальні, так і непроцесуальні елементи¹⁸.

З урахуванням суб'єкта, що застосовує спеціальні знання, виділяють: безпосередню форму, коли спеціальні знання використовує сам суб'єкт провадження (наприклад, слідчий, прокурор чи суддя); опосередковану форму, коли до участі залучаються фахівці або експерти, які мають спеціалізовану компетенцію.

За стадією кримінального процесу, у межах якої відбувається використання спеціальних знань, автор розмежує:

- форми, що застосовуються на етапі досудового розслідування;
- форми, характерні винятково для судового розгляду;
- універсальні форми, які можуть бути реалізовані на будь-якій стадії провадження.

¹⁶ Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навч. посіб. К.: Видавничий Будинок «Аванпост-Прим». 2010. 304 с.

¹⁷ Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. С. 58.

¹⁸ Гриценко В. В. Залучення обізнаних осіб при проведенні обшуку : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків : Факт, 2025. 204 с.

Класифікуючи форми за доказовим значенням, В. В. Гриценко викремлює:

- форми, що забезпечують отримання процесуальних джерел доказів;
- форми, спрямовані на отримання орієнтуючої інформації, яка, хоча й не має статусу доказу, відіграє допоміжну роль у формуванні слідчої тактики.

У контексті зв'язку з процесуальними заходами, він пропонує таку типологію:

- форми, що використовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій;
- форми, залучені у виконанні окремих процесуальних процедур, наприклад, переклад матеріалів провадження відповідно до ст. 290 КПК України;
- форми, що реалізуються через судову експертизу;
- форми, застосовувані у межах ревізій, перевірок, аудитів тощо;
- форми, які використовуються поза межами слідчих та процесуальних дій, але в межах офіційної діяльності у досудовому розслідуванні чи судовому розгляді.

Окремим критерієм є процесуальний статус суб'єкта, який реалізує спеціальні знання. У цьому контексті можна виокремити:

- осіб, уповноважених на проведення слідчих чи оперативно-розшукових заходів (слідчі, дізнавачі, оперативні працівники, прокурори, судді);
- осіб зі спеціалізованою обізнаністю (експерти, перекладачі, педагоги, медичні працівники, сурдоперекладачі тощо);
- осіб, чий процесуальний статус формально не вимагає спеціальних знань, але вони залучаються у межах службових функцій (ревізори, інспектори, працівники податкової служби).

Водночас Н. М. Косміна, доповнюючи класифікаційний підхід, виділяє три ключові чинники, що впливають на вибір форми використання спеціальних знань:

1. Процесуальне положення суб'єкта, який ініціює або здійснює використання знань.
2. Мета їх застосування, що може включати як пошук і фіксацію доказів, так і проведення попередніх досліджень.
3. Доказове значення результатів — вони можуть мати як процесуальний статус джерела доказу, так і орієнтуючу функцію, спрямовану на уточнення напрямків слідства¹⁹.

А. М. Тимчишин вказує, що процесуальна та непроцесуальна форми відображають механізми отримання та використання інформації, що має значення у кримінальному провадженні. Залежно від свого змісту та цільового призначення, інформація, здобута за допомогою спеціальних знань, поділяється на доказову й орієнтуючу (організаційно-тактичну). Перша включає фактичні дані, що безпосередньо стосуються

обставин, які згідно зі ст. 91 КПК України підлягають доказуванню та входять до предмета доказування. Орієнтуюча інформація, навпаки, слугує допоміжним інструментом для планування розслідування: вона використовується для формування слідчих версій, визначення напрямів кримінального провадження, планування процесуальних дій, а також для прогнозування поведінки учасників процесу. Така інформація може бути здобута як через процесуальні дії, так і в непроцесуальний спосіб — наприклад, шляхом аналітичного узагальнення, консультацій або попередніх

¹⁹ Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. С. 47.

досліджень. Окрім зазначеного поділу, також вказує автор на можливість виділення безпосередньої форми використання спеціальних знань (коли слідчий, прокурор або суддя самостійно застосовує свої знання у відповідній галузі) й опосередковану (коли до участі залучаються спеціалісти, експерти або інші фахівці з відповідною компетенцією)²⁰.

До допоміжних процесуальних форм реалізації спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій, згідно з позицією А. М. Тимчишина, доцільно віднести залучення осіб, які володіють фаховою підготовкою для забезпечення ефективного комунікативного або психологічного супроводу учасників кримінального провадження. Зокрема, йдеться про:

- перекладачів, які забезпечують мовний супровід у випадках, коли учасник провадження не володіє державною мовою або є особою з порушенням слуху чи мовлення (ст. 68 КПК України);
- спеціалістів, що мають досвід взаємодії з особами, які мають психофізичні порушення, зокрема з німими, глухими або сліпими (ст. 71 КПК України);
- педагогів, присутність яких є обов'язковою під час допиту неповнолітніх або малолітніх осіб, задля забезпечення належного психологічного супроводу та запобігання травматизації дитини (ст. 226 КПК України)²¹. Залучення таких спеціалістів сприяє не лише коректному проведень слідчих (розшукових) дій, але й підвищенню достовірності отриманої інформації та забезпеченню прав учасників кримінального провадження.

Новелою процесуального законодавства стало запровадження висновку спеціаліста як форми реалізації спеціальних знань. Проте в юридичній науці це нововведення піддається обґрунтованій критиці через відсутність чіткого нормативного регулювання. Зокрема, закон не визначає: хто саме може надавати такий висновок, які вимоги до його оформлення, як його долучати до матеріалів провадження та використовувати в доказуванні²².

Таким чином, у межах сучасного кримінального процесу спостерігається розширення форм застосування спеціальних знань, що з одного боку підвищує гнучкість і можливості органів досудового розслідування, а з іншого — вимагає ретельного нормативного врегулювання, аби запобігти зловживанням і забезпечити доказову якість отриманих результатів. Рішення про використання тієї чи іншої форми спеціальних знань залежить від конкретної слідчої ситуації, характеру кримінального правопорушення та індивідуальних завдань розслідування. Саме тому класифікації вчених, хоча і є глибокими, проте не є універсальними — їх ефективність залежить від контексту справи.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з контрабандною діяльністю, вирізняються високим ступенем суспільної небезпеки. Попри наявність спільних ознак, ця категорія охоплює широкий спектр злочинної поведінки, що проявляється у різноманітних формах і способах реалізації злочинного умислу, а також у відмінностях об'єктів посягання. Насамперед йдеться про предмети контрабанди та способи вчинення протиправних дій. Під час розслідування кримінальних правопорушень, що стосуються контрабанди зброї, боєприпасів, вибухових чи радіоактивних речовин, а також наркотичних і психотропних речовин, обов'язковим є встановлення того, чи належать виявлені об'єкти до зазначених категорій і чи є вони предметами, забороненими для вільного обігу. Проведення відповідних експертиз необхідне для точного визначення предмета злочину, у межах якого ці об'єкти були застосовані або вилучені. Під час залучення спеціаліста до участі в досудовому розслідуванні злочинів слід підкреслити, що процесуальна форма його участі полягає у наданні технічної, консультативної та інших видів допомоги під час проведення

²⁰ Тимчишин А. М. Особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2021. № 1. С. 195.

²¹ Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2023. 438 с.

²² Кувшинов О. Д. Спеціаліст у кримінальному провадженні (кримінальний процесуальний та криміналістичний аспекти) : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2024. С. 150.

слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Проведений аналіз судової практики дає змогу узагальнити, що спеціалісти переважно залучаються для участі в оглядах місця події та оглядах предметів. Крім того, їх спеціальні знання застосовуються у непроцесуальній формі, зокрема для проведення попередніх криміналістичних досліджень об'єктів, вилучених під час цих оглядів.

Так, при розслідуванні злочинів, учинених шляхом приховування предметів контрабанди від митного контролю, найбільш ефективними виявляються процесуальні форми використання спеціальних знань, насамперед проведення судових експертиз. У такій категорії справ широко застосовуються криміналістичні, зокрема, трасологічні та судово-транспортні експертизи, які дозволяють ідентифікувати знаряддя злочину, виявити конструктивні елементи схованок, визначити спосіб маскуванню товарів тощо. Крім того, під час огляду або обшуку доцільним є залучення спеціаліста (криміналіста, інженера, технолога, механіка) для надання технічної допомоги. У деяких випадках — коли спеціальні знання потрібні для попереднього дослідження об'єктів, а не для формування доказової бази — застосовуються непроцесуальні форми, за результатами яких складаються довідки, акти або письмові консультації обізнаних осіб.

У випадках учинення контрабандних правопорушень поза межами митного контролю, наприклад через незареєстровані пункти пропуску чи шляхом обходу систем спостереження, основна увага приділяється аналітичному опрацюванню інформації. У таких випадках доцільним є залучення спеціалістів у сфері інформаційної безпеки, фахівців із аналізу відео та ін. Такі знання можуть реалізовуватись як у процесуальній (через участь у слідчих (розшукових) діях або у проведенні експертизи), так і у змішаній формі (письмові висновки, аналітичні довідки, що використовуються як орієнтуюча інформація).

Особливе значення має вибір форм спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, предметом яких є об'єкти, формально дозволені до обігу, але переміщені з порушенням митних правил (наприклад, електроніка, алкоголь, тютюн, брендовані товари). У таких випадках залучаються спеціалісти з товарознавства, сертифікації, зовнішньоекономічної діяльності, які можуть діяти як експерти (у процесуальній формі), так і надавати консультативну підтримку (у змішаній або непроцесуальній формі). Для дослідження документації, що супроводжує вантажі, призначаються судово-економічні або бухгалтерські експертизи.

Коли йдеться про контрабанду предметів, заборонених до обігу або обмежених у ньому (зброя, наркотики, вибухові речовини, культурні цінності), застосування спеціальних знань є обов'язковим. Зокрема, використовуються можливості біологічних, вибухотехнічних, мистецтвознавчих експертиз, експертизи зброї тощо. У таких провадженнях можуть бути залучені й спеціалісти з музейної справи, історії мистецтва або антикварного ринку для проведення попереднього оцінювання предмета — ці дії, як правило, оформлюються в непроцесуальній або змішаній формі. Також можливе використання висновків спеціалістів для обґрунтування підстав призначення судової експертизи.

Крім того, специфіка контрабандних правопорушень може вимагати застосування спеціальних знань у зв'язку з окремими тактичними умовами: часом і

місцем вчинення злочину, особливостями суб'єкта (наприклад, організована злочинна група, використання спеціального обладнання, засобів зв'язку тощо). У таких випадках залучаються спеціалісти відповідного фаху та судові експерти, які досліджують матеріали, складені за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Висновки. Залежно від способу вчинення правопорушення, характеру предмета контрабанди, а також інших чинників (час, місце, знаряддя, особливості суб'єкта), форми спеціальних знань відрізняються як за змістом, так і за функціональним навантаженням. Форми використання спеціальних знань під час розслідування контрабандних кримінальних правопорушень зале-

жать від змісту злочинної діяльності, властивостей об'єкта контрабанди, способів його переміщення, залучених технічних засобів та інших обставин. Вони охоплюють процесуальні, непроцесуальні та змішані форми, які можуть мати як доказове, так і орієнтуюче значення. Рациональне застосування спеціальних знань у відповідній формі істотно впливає на якість досудового розслідування, повноту встановлення обставин учинення кримінального правопорушення та формування належної доказової бази. Вважаємо, що перспективи подальших досліджень мають полягати у визначенні правових та організаційних засад реалізації типових форм застосування спеціальних знань у контексті забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою.

References

- Amelina, A. S. (2019). Poniattia ta formy vykorystannia spetsialnykh znan. Aktualni pytannia sudovoi ekspertohii, kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu: mater. mizhn. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 5.11.2019 r.), 20–23. Kyiv: KNDISE Miniusta Ukrainy. [in Ukrainian].
- Buha, A. Yu. (2020). Metodyka rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh z nezakonnym obihom likarskykh zasobiv [Methodology for Investigating Crimes Related to Illegal Trafficking in Medicines]: dys. ... d-ra filosofii: 081. Odesa. [in Ukrainian].
- Haidar, O. V. (2023). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia taiemnoho vykradennia chuzhoho maina [The use of specialised knowledge in the investigation of secret theft of property]: monohrafiia (V. O. Husieva, Ed.). Kharkiv: Fakt. [in Ukrainian].
- Goncharenko, V. I. (1980). Ispol'zovaniye dannykh yestestvennykh i tekhnicheskikh nauk v ugolovnom sudoproizvodstve [Use of data from natural and technical sciences in criminal proceedings]. Kyev: Vishcha shk.
- Hrytsenko, V. V. (2025). Zaluchennia obiznanykh osib pry provedenni obshuku [Involvement of knowledgeable persons during the search]: monohrafiia (V. O. Husieva, Ed.). Kharkiv: Fakt. [in Ukrainian].
- Zaverkhovskiy, O. V. (2020). Kryminalistychna kharakterystyka kontrabandy ta yii znachennia dlia pravozastosovchoi diialnosti [Forensic Characterization of Smuggling and Its Importance for Law Enforcement]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv. [in Ukrainian].
- Kohutych, I. I. (2015). Okremi pytannia sutnosti ta form vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni [Certain Issues of the Essence and Forms of Use of Specialized Knowledge in Criminal Proceedings]. Visnyk Akademii advokatury Ukrainy, 12(2), 112–123. [in Ukrainian].
- Kosmina, N. M. (2010). Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zlochyniv, poviazanykh z nezakonnym obihom narkotykiv [Use of specialised knowledge in the investigation of crimes related to drug trafficking] : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Kryvonos, M. V., & Bondar, V. S. (2017). Teoriia ta praktyka vykorystannia spetsialnykh znan v rozsliduvanni zlochyniv u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn, yikh analohiv ta prekursoriv [Theory and practice of using specialised knowledge in the investigation of crimes in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors]: monohrafiia, 44–46. Sievierodonetsk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka. [in Ukrainian].
- Kuvshynov, O. D. (2024). Spetsialist u kryminalnomu provadzhenni (kryminalnyi protsesualnyi ta kryminalistychnyi aspekty) [Specialist in criminal proceedings (criminal procedural and forensic aspects)]: dys. ... d-ra filosofii: 081 Pravo. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian].
- Lukianchykov, Ye. D. (2014). Formy vykorystannia spetsialnykh znan za novym KPK Ukrainy [Forms of use of specialised knowledge under the new CPC of Ukraine]. Kyiv: KPI. [in Ukrainian].
- Maliuha, R. V. (2014). Ekspertyzy yak zasoby dokazuvannia v kryminalnomu provadzhenni shchodo kontrabandy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn, yikh analohiv chy prekursoriv abo falsyfikovanykh likarskykh zasobiv Forum prava, 4, 210–215. [in Ukrainian].
- Maliuha, R. V. (2015). Kryminalne protsesualne dokazuvannia kontrabandy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn, yikh analohiv chy prekursoriv abo falsyfikovanykh likarskykh zasobiv u dosudovomu rozsliduvanni [Criminal procedural evidence of smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors or counterfeit medicines in pre-trial investigation]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv. [in Ukrainian].
- Romaniuk, B. V. (2002). Suchasni teoretychni ta pravovi problemy vykorystannia spetsialnykh znan u dosudovomu slidstvi [Modern theoretical and legal issues of using specialised

- knowledge in pre-trial investigation]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv. [in Ukrainian].
- Romaniuk, B. V. (2010). Uchast spetsialista na stadii dosudovoho slidstva [Participation of a specialist at the pre-trial investigation stage]: navch. posib. Kyiv: Vydavnychi Budynok «Avanpost-Prym». [in Ukrainian].
- Rudnytskyi, I. L. (2020). Osoblyvosti vyivlennia ta rozsliduvannia kontrabandy narkotychnykh zasobiv, shcho vchyniautsia orhanizovanymy zlochynnymy hrupamy [Peculiarities of detection and investigation of drug smuggling committed by organised criminal groups]: dys. ... d-ra filosofii: 081 Pravo. Pravo. [in Ukrainian].
- Tymofieieva, N. V. (2018). Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvannia zlochyniv proty bezpeky vyrobnytstva [Use of specialised knowledge in the investigation of crimes against industrial safety]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv. [in Ukrainian].
- Tymchyshyn, A. M. (2021). Osoblyvosti vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni [Peculiarities of the use of special knowledge in criminal proceedings]. Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo, (1), 194–200. [in Ukrainian].
- Usatyi, V. O. (2025). Formy spetsialnykh znan, shcho vykorystovuiutsia pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti. [Forms of specialised knowledge used in the investigation of criminal offences in the field of economic activity]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, 1(108), Ch. 1, 416–427. [in Ukrainian].
- Furman, Ya. V. (2009). Osnovy metodyky rozsliduvannia kontrabandy kulturnykh tsinnosti [Fundamentals of the methodology for investigating smuggling of cultural property]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv. [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2002). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia kontrabandy: problemy ta shliakhy yikh vyreshennia [Use of Specialised Knowledge in Smuggling Investigations: Problems and Solutions]. Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, (2)14, 29–35. [in Ukrainian].
- Shramko, O. M. (2021). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen [Use of specialised knowledge in the investigation of corruption criminal offences]: dys. ... dokt. filosofii. 081 Pravo. Kyiv. [in Ukrainian].
- Vuima, A. H. (2023). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia vbyvstv [Use of specialized knowledge in the investigation of murders]: dys. ... d-ra filosofii: 081 Pravo. Kharkiv. 297 s. [in Ukrainian]

Received by Editorial Board: 29.04.2025

Suggested Citation:

Спіцина, Г., Ковальов, Ю. (2025). Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. *Архів кримінології та судових наук*. 1 (11). 54–64. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.11.2025.02>

